

Aydan MƏMMƏDRZAZADƏ

AMK-nın II kurs magistri

Ünvan: Yasamal rayonu, Ə.Ələkbərov küç.7

Elmi rəhbər: Əməkdar incəsənət xadimi,

Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Quliyev Akif

E-mail: aidan999m@mail.ru**DOI: 10.62440/AMK2024-1.s.19-25****SƏRDAR FƏRƏCOVUN YARADICILIĞINDA
“AZAD QARABAĞ” MÖVZUSU**

Xülasə: Məqalədə bəstəkar Sərdar Fərəcovun yaradıcılığında özünəməxsus yer tutan “Azad Qarabağ” mövzusunda yazılmış əsərləri araşdırılır. Burada bəstəkarın “Azad Şuşa” odası, instrumental ansambl üçün “Qarabağ”, fortepiano üçün “Cıdır düzündə bayram” kompozisiyaları təhlil edilir. Hər üç əsərdə Qarabağda yaranan yeni reallıqların təcəssümü xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Əsərlərdə 30 illik işğaldan sonra Qarabağın üzərindən qara buludların çəkilməsi ilə əlaqədar olaraq xalqın sevinci, nikbinliyi musiqi ifadə vasitələri ilə əks olunaraq işıqlı obrazlar aləmini müəyyənləşdirir.

Açar sözlər: Sərdar Fərəcov, Qarabağ, oda, tar, muğam, xor

Müasir Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin görkəmli simalarından olan bəstəkar, pedaqoq, şair, dramaturq, ictimai xadim Sərdar Fərəcov yaradıcılıq zirvəsinə yetişmiş bir sənətkardır. Yaradıcılığında bütün bu sahələri üzvi surətdə uzlaşdıraraq Sərdar Fərəcov daim inkişaf etməyə cəhd göstərərək müasir həyatın tələb etdiyi ən aktual məsələlərə öz vətəndaşlıq mövqeyini bildirməyə hazırdır. S.Fərəcov çox sayda kiçik və iri həcmli əsərlərin – vokal, kamera-instrumental, simfonik, kino və tamaşalara musiqinin müəllifidir. Onun kamera orkestri üçün “Oda alqış”, fortepiano və kamera orkestri üçün “Zərif vals”, kamança və fortepiano üçün pyeslər məcmuəsi, violin və fortepiano üçün pyeslər məcmuəsi, müxtəlif şairlərin (M.Füzulinin, S.Vurğunun, H.Cavidin, H.İsaxanlının, V.Cəbrayılzadənin və başqalarının) sözlərinə yazdığı kamera-vokal və xor musiqisi yaradıcılığında mühüm yer tutur. Xüsusilə, bəstəkarın qəhrəmani-vətənpərvərlik mövzusunda yazdığı əsərləri – səs və nəfəs alətləri orkestri üçün “Vətən dara düşəndə” marşı (sözləri özünüdür), Ulu öndər Heydər Əliyevə həsr etdiyi səs (bariton), xor və Böyük simfonik orkestr üçün “Böyük Vətəndaş haqqında” odası S.Fərəcova bu xətti davam etdirərək Zəfər mövzusu ilə bağlı əsərlərin meydana gəlməsinə yol açır.

Yaranmış yeni şərait – Qarabağın üzərindən qara buludların çəkilməsi bəstəkarı Xor və böyük simfonik orkestr üçün “Azad Şuşa” (2021) qəhrəmanlıq oda-

sını, fortepiano üçün “Cıdır düzündə bayram” fantaziyasını, simli kvintet, fortepiano, qoboy və tar üçün “Qarabağ” kompozisiyasını yazmağa həvəsləndirir. Hər üç əsər S.Fərəcovun Qarabağın azad edildikdən sonra təəssüratlarını əks etdirir.

“Azad Şuşa” – odasının musiqisi və sözləri də S.Fərəcova məxsusdur. Əsərin həm musiqisi, həm də sözləri müəllifin qədim torpaq haqda Ali Baş Komandanın dilindən səslənən – “Əziz Şuşa, sən azadsan!” kəlməsindən təsirlənərək yazdığı zəfər nəğməsidir. Oda iki kupletdən ibarətdir. Odanın kupletləri G şur məqamının intonasiyaları üzərində qurulmuşdur. Nəqarət isə şüştər məqamına əsaslanır. Oda simfonik orkestrin müşayiətində çox möhtəşəm və təntənəli xarakter daşıyır. Orkestrin tərkibinə, demək olar ki, bütün alətlər daxil edilmişdir. Ənənəvi simli qrup və taxta, mis nəfəs alətlərin geniş tərkibi ilə yanaşı piano, arfa, ksilofon, vibrafon, *campanella*, çox sayda zərb alətləri (*timpani, triangolo, tamburino, tamburo, legno, piati, casso, tam-tam*) istifadə olunur. Əsər bütün orkestrin ifa etdiyi 8 xanəli girişlə başlayır (*Allegretto. Maestoso*). Artıq girişdə əsərin yüksək pafosu, təntənəli xarakteri özünü göstərir. Bunu tremololu, yüngül passajlar, zərb alətləri qrupunun tam şəkildə iştirakı parlaq göstərir. Odanın I bəndi G şur məqamının intonasiya məzmununa əsaslanır.

Nümunə №1

The image shows a musical score for four vocal parts: Soprano, Alto, Tenor, and Bass. The lyrics are: Göz - lə - rin ay - din ey u - ca dəğ - lər. The score is written in a single system with four staves, each corresponding to a vocal part. The lyrics are written below the notes.

Odanın nəqarəti yeni məqam sferasına keçidi ilə fərqlənir. Burada reçitativ-deklomasiya oxuma tərzii poetik mətnin məzmunundan irəli gəlir.

“Qarabağ” – simlilər, qoboy, fortepiano və tar üçün kompozisiyası (oktet) orijinallığı ilə seçilir. S.Fərəcov musiqi ilə tanışlığını tar sinfindən başladığına və alətin sirlərinə dərinlən bələd olduğuna görə tarın iştirakı ilə bir çox əsərlərin yaradılmasına çalışmışdır. O, Qərb musiqi alətləri ilə milli alətimizi bir araya gətirərək özünəməxsus sintez yarada bilmişdir. Xalq musiqisinə, muğamlara, ustad tarzənlərin bənzərsiz ifalarına vurğun olan bəstəkar bu əsərdə də milli köklərdən bacarıqla istifadə etmişdir.

Əsərdə Qarabağın obrazı lirik-dramatik tərzdə təsvir edilmişdir. İki bölmədən ibarət olan əsərdə Qarabağın həm keçmiş qəmli günləri, həm də azad olduğu yeni həyatı, inamlı və işıqlı gələcəyi özünəməxsus dramaturji xətlə əksini tapmışdır. Belə ki, əsərin I bölməsi c moll tonallığında, C şurun intonasiyaları ilə qovuşaraq bu diyarın çətin sınaqlarla üzləşdiyini dərinlən ifadə edir. Bunu əvvəlcə, piano və simlilərin punktir ritimli müşayiəti fonunda qoboyun ekspressiv, həyəcanlı “hekayəti” dolğun əks etdirir.

Nümunə № 2

Qarabağ

Sərdar Fərəcov

Oboe *Andantino* *mf*

Oboe *pp*

Daha sonra bu qəmli “hekayəti” Azərbaycan xalq musiqisinin, Qarabağ muğamlarının ifa olunduğu alət - tar davam etdirir. Onun partiyası daha ifadəli və dramatik xarakter daşıyır. Buna hər dəfə tarın kvinta sıçrayışlı intonasiya ilə başlayan musiqili cümlələri əsas verir:

Nümunə № 3

Tar *mp*

Bölmənin sonunda qoboy və tar birləşərək hər biri öz mövzunu kontrapunkt şəkildə ifa edir. Onların digər alətlərin müşayiəti fonunda dueti bu bölmənin ən dramatik hissəsini yaradaraq əsərin yeni inkişaf mərhələsinə gətirib çıxarır.

İkinci bölmənin – *Marcato* – major tonallığı (F-dur) işıqlı obrazlar aləmi ilə bağlıdır. Burada da birincidə olduğu kimi, əsas mövzu qoboy və tarın partiyasına tapşırılır. Bölmənin sonunda simlilərin C-şurun dayaq pərdələrinə əsaslanan tremoloları fonunda tarın ifa etdiyi kiçik muğam epizodu (*ad libitum*) kodaya keçidi hazırlayır.

Kodada tar müəllifin qeyd etdiyi kimi, kök simdə sekvent zəncirlərdən hörülmüş musiqi materialı ilə çıxış edir. Burada o, aparıcı rol oynayaraq bütün əsəri yekunlaşdırır. Əsərdə tar – rəmzi alət olaraq Qarabağın səsi, onun keçmişi ilə bu günü arasında əlaqə yaradan vasitəçi rolunda çıxış edir.

“**Cıdır düzündə bayram**” – Qarabağın azad edilməsinə sevinən xalqın şənliyidir. Fortepiano üçün bəstələnən bu instrumental əsər milli musiqi materialı əsasında qurulan orijinal kompozisiyadır. Əsər üçhissəli formada bəstələnib. I hissədə “Xumar oldum” Azərbaycan xalq mahnısının və xalq rəqs melodiyasının intonasiyalarından istifadə edilmişdir. “Xumar oldum” xalq mahnısının Qarabağ xanəndələri tərəfindən ifası bir ənənə halını almışdır. Cabbar Qaryağdıoğlu, Zülfü Adıgözəlov, Bülbül və başqalarının ifa etdikləri bu mahnı hər bir xanəndə özünəməxsus tərzdə səsləndirmişdir. Qarabağ mühiti ilə bağlı olan “Xumar oldum” mahnısının instrumental işlənməsi S.Fərəcov tərəfindən yerində yerinə yetirilmişdir. Pyes virtuoz şəkildə, sərbəst improvizasiyalı tərzdə bəstələnmişdir. Əsər xalq instrumentalizminə uyğun akkordlu fakturaya əsaslanan girişlə başlayır. Girişin saz ifaçılığı üçün tipik olan sekunda-kvarta-kvintalı səs birləşmələrindən ibarət, 6/8 ölçülü motivi xalq şənliyinin ruhunu əks etdirir.

Pyesin I hissəsinin musiqi materialı C dur və E segahın sintezi üzərində qurulmuşdur. Burada “Xumar oldum” xalq mahnısı ilə xalq rəqs melodiyasının motivlərindən hörülmüş materialın coşqun, ehtiraslı, ruh yüksəkliyi ilə ifası əsl xalq şənliyini təcəssüm etdirir.

Nümunə № 4

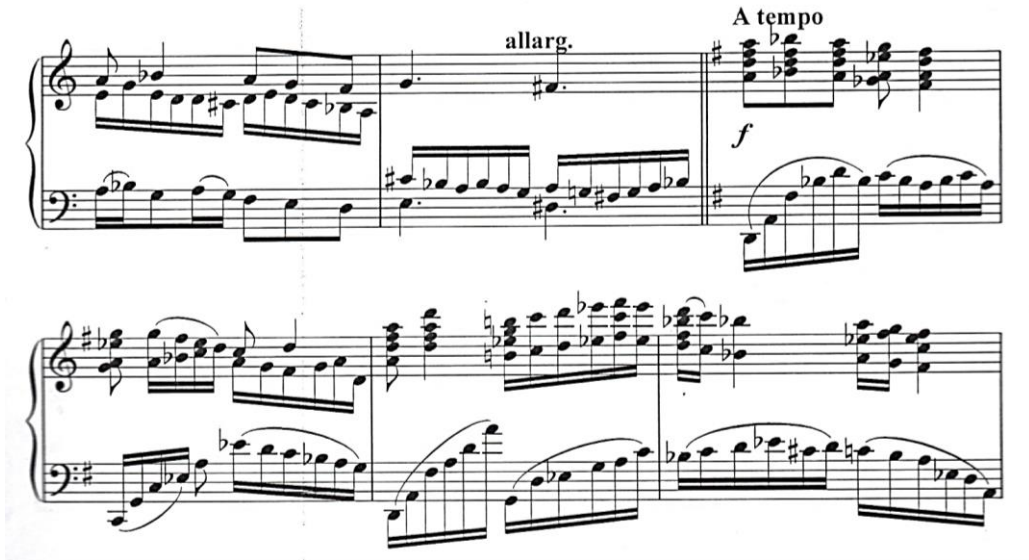

The first system of the musical score consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The music is characterized by dense, polyphonic textures with many beamed notes and slurs, creating a complex harmonic and rhythmic structure. The key signature has one flat (B-flat), and the time signature is 4/4.

Pyesin orta bölməsi başqa məqam sferasına - şüştərə keçir. Bu bölmə faktura cəhətdən də fərqlidir (*Meno mosso*). Orta bölmənin obrazlar aləmi bir qədər lirik-qəmli atmosfərə meyl edir. Sol əldə onaltılıqların aramsız hərəkəti fonunda sağ əlin partiyasında D şüştərin xarakter intonasiya kompleksləri səsaltı polifonik üslubda təqdim olunur.

Nümunə № 5
Meno mosso

The second system of the musical score, labeled 'Nümunə № 5' and 'Meno mosso', also consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The music is more melodic and lyrical than the first system. The upper staff begins with a dynamic marking of *(p)* (piano) and later changes to *mf* (mezzo-forte). The lower staff features a steady, rhythmic accompaniment with beamed notes. The key signature has one flat, and the time signature is 4/4.

Orta bölmədə həm D şüştər, həm də G şüştər ardıcıl surətdə ifadə olunur. Əsərin dramaturji zirvəsi III hissənin başlanması ilə eyni vaxta təsadüf edir. Burada I hissənin əsas tematik materialı təkrarlandıqdan sonra onun sərbəst improviyaziya tərzində inkişafı davam etdirilir.

Tədqiq edilən əsərlərdə S.Fərəcovun həm milli bəstəkar, həm də əsl vətəndaş simasını aydın eşitmək olar. Bunlarda bəstəkarın milli musiqi təfəkkürü ilə klassik musiqi ənənələrinin sintezini özünəməxsus tərzdə uzlaşdırması müşahidə olunur. Hər şeydən öncə, bunu Azərbaycan xalq çalğı alətləri ilə Avropa klassik alətlərin birgə istifadəsində, onların vəhdətdə çıxış etməsində görmək olar.

Bundan əlavə, Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin ənənələrini davam etdirərək S.Fərəcov onu yeni məzmun və obrazlarla zənginləşdirmişdir. Onun baxdığımız hər üç əsərində milli mənbələrlə əlaqə orijinal kompozisiyaların yaranmasına səbəb olmuşdur. Bu, əsərlərin forma və dramaturji inkişafında, məqam-intonasiya əsasında, tembr, metroritmik xüsusiyyətlərində, ifaçılıq priyomlarında və s. daha aydın özünü göstərir. Ən başlıcası isə, S.Fərəcov uzun illər həsrətində olduğumuz qədim Qarabağ diyarının düşmən tapdağından azad olunmasına bir vətənpərvər azərbaycanlı kimi daxilindən gələn qürur, fərəh hissələrini öz musiqisi ilə ifadə etməyə müvəffəq olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT:

1. Мамедова Л. Страницы творческой биографии Сардара Фараджева. Б.: Мутарджим, 2014, 88 с.
2. Мəmmədova L. Sərdar Fərəcov. B.: Şərq-Qərb, 2015, 32 s.
3. Fərəcov S. Üzeyir işığında. B.: Xatun plyus, 2010, 172 s.
4. Fərəcov S. Üzeyir Hacıbəyli müasirlərinin xatirələrində. B.: Şərq-Qərb, 2014, 288 s.

5. Zeynallı G. Sərdar Fərəcov - bəstəkar və ictimai xadim kimi. // “Konservatoriya” jurnalı 2016 No 3(33) URL:<http://konservatoriya.az/wp-content/uploads/2016/09/Konservatoriya-2016-3-59-64.pdf>

Saytoqrafiya:

6. Sərdar Fərəcov. Wikipedia. Azad ensiklopediya.
URL:https://az.wikipedia.org/wiki/S%C9%99rdar_F%C9%99r%C9%99cov

Айдан МАМЕДРЗАДАДЕ
Магистр искусствоведения

**ТЕМА «ОСВОБОЖДЕННОГО КАРАБАХА» В ТВОРЧЕСТВЕ
САРДАРА ФАРАДЖЕВА**

Аннотация: В статье рассматриваются произведения композитора Сардара Фараджова, написанные на тему «Свободный Карабах», занимающую особое место в его творчестве. Здесь анализируются сочинения композитора - ода «Азад Шуша», «Карабах» для инструментального ансамбля и «Праздник на равнине Джыдыр» для фортепиано. Во всех трех работах особое значение имеет воплощение новых реалий, возникающих в Карабахе. В произведениях радость и оптимизм народа в связи с рассеиванием черных туч над Карабахом после 30 лет оккупации, отражены средствами музыкальной выразительности и определяют мир светлых образов.

Ключевые слова: Сардар Фараджов, Карабах, ода, тар, мугам, хор

Aidan MAMMADRZAZADE
Master of Art

**THE THEME OF “LIBERATE KARABAKH” IN THE WORK
OF SARDAR FARAJEV**

Abstract: The article examines the works of composer Sardar Farajov, written on the theme “Free Karabakh,” which occupies a special place in his work. Here we analyze the composer’s works “Azad Shusha Hall” ode, “Karabakh” for instrumental ensemble and “Holiday on the Jidy Plain” for piano. In all three works, the embodiment of the new realities emerging in Karabakh is of particular importance. In the works, the joy and optimism of the people in connection with the drawing of black clouds over Karabakh after 30 years of occupation are reflected through the means of musical expression and define the world of vivid images.

Keywords: Sardar Farajev, Karabakh, ode, tar, mugham, chorus

Rəyçilər: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Akif Quliyev
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Mütəllibova Sevdə